

סמינריון בחינוך בנושא:

התאמות בחינוך ולדורף-
השוואה בין מאפייני חינוך
ולדורף חילוני לבין דתי יהודי

המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין

ירושלים. תשע"ח. 2018

מנחה : גב' חני קפון

מגישה : ענת עציץ

ת.ז 204244560

תוכן עניינים

3.....הקדמה אישית

5.....מבוא

פרק א- חינוך ולדורף

7.....א.1 רקע השקפה ודרכי עבודה

8.....א.2 התפתחות הילד לפי שביעונים

10.....א.3 דרכי העבודה בכיתה

פרק ב- חינוך דתי יהודי

13.....ב.1 היחס למקומה של הוראת אמנויות

14.....ב.2 חינוך הילד בגיל הרך

פרק ג- התאמות בחינוך ולדורף

18.....ג.1 שילוב חינוך ולדורף בתרבויות שונות

2.ג התאמות בחינוך ולדורף בישראל בלימוד שפה, מקרא וחגי ישראל
בכיתה א'

19.....בית ספר אנתרופוסופי חילוני "אדם"

21.....בית ספר דתי "מעיינות"

22.....בית ספר תורני "מעיינות רבי חייא"

25.....פרק הדיון

29.....בבליוגרפיה

הקדמה אישית

בעבודה זו ברצוני לבדוק כיצד התאוריה החינוכית של ולדורף באה לידי ביטוי בגנים ובבתי ספר בישראל. האם ועד כמה מבצעים שינויים והתאמות בגישה התיאורטית, על בסיס התרבות, החברה והמסורת היהודית המשפיעות על ילדינו. הנני סטודנטית במסלול חינוך ולדורף, בחורה חוזרת בתשובה, המעוניינת לחקור ולהבין את האפשרויות העומדות בפני בתור מחנכת ואם לעתיד. בחרתי לחקור נושא זה כדי להחליט באופן מושכל יותר באיזו מסגרת חינוכית ארצה לעבוד כמורה ולאיזו לשלוח את ילדיי בעתיד. מהי המסגרת שבעיני הכי נכונה, טובה, מתואמת ומאפשרת יצירתיות חינוכית?

מגיל ילדות אני זוכרת את עצמי רוצה להיות אשת חינוך, גננת או מורה. חוויתי המון מהנסיון של אמי, שעבדה בתור גננת מחליפה שנים רבות, ותמיד הייתה מספרת לי את שמתרחש בגן - שבו שהתה רק מספר ימים. הרשמים שקיבלתי היו של אהבה, שמחה, סקרנות ואור גדול של הילדים. ראיתי את האושר שלהם במקרים שביקרתי בגן, שבהם הבחנתי בכך שכשהילדים מגיעים לגן ורואים אותה, מיד עוזבים את הוריהם ורצים לקראתה. ההורים מצידם היו מופתעים ביותר נוכח התגובה של ילדיהם למראה אדם זר יחסית, שאף אינו הגננת הקבועה. הילדים היו לומדים רבות וחוזרים לביתם עם שירים ודקלומים מגוונים, רוצים לשמוע ולבצע אותם פעם אחר פעם.

כאשר בחרתי להתחיל את מסלול לימודי החינוך, נחשפתי לאפשרות של חינוך ולדורף והתאהבתי. הרגשתי בבית, ראיתי תכנים ומתודות הדומים מאוד למה שאמי הייתה עושה, מבלי שידעה להגדיר מאין הביאה את הרעיון להשתמש בכלים אלו. במשך לימודי ובמהלך ההעמקה בתיאוריות הרוחניות ובמתודות שעומדות מאחורי גישת חינוך זו, התחלתי לשים לב לפערים הקיימים בין התכנים המוצעים בשיעורים במסלול ולדורף במכללה, לבין אלה שבעיני מתאימים לילדים בישראל בכלל ולחברה הדתית בפרט.

לאור זאת, התחלתי לחשוב כיצד מוציאים לפועל השקפה תיאורטית? כיצד בונים מסגרת חינוכית המבטאת את המהות הרעיונית והאם היא יכולה להתאים בכל מקום. האם לקבל ללא עוררין שיטה מסויימת כפי שפותחה

באירופה שלפני מאה שנה, או שמא לנסות ולקחת ממנה את לבה ומהותה, את הרעיון והרוח שמאחוריה, ולבצע התאמה בתכנים לחברה ולתפיסת החיים שלנו? ולחלופין, האם תפיסות החיים שלנו הן המקובעות והן שגורמות לכך שאין לנו יכולים להכיל תפיסה שמציגה רעיונות ותכנים שמהם נמנענו עד כה?

בזמן שתהיתי האם קיימות מסגרות חינוכיות דתיות ברוח ולדורף נתקלתי בכתבה בעיתון בה הציגו את רשת בתי החינוך "מעיינות רבי חייא", כחינוך דתי לאומי תורני (חרד"ל-י-חרדי לאומי) הדוגל בחינוך יצירתי, מחובר לטבע ולעולמו הפנימי של הילד. בכתבה טענו כי אחת מהשיטות עליהן מתבססים ברשת החינוכית הזו היא אנתרופוסופית, כלומר לפי חינוך ולדורף.

כמו כן, במהלך לימודי גיליתי כי ישנם בתי ספר דתיים נוספים, פחות תורניים, כדוגמת בית ספר "מעיינות" בנטור ובית ספר "קרוב" בצור הדסה, המשתמשים בכלים מחינוך ולדורף ומשלבים את ההשקפה היהודית יחד עם ההשקפה האנתרופוסופית לחינוך

לאור זאת, החלטתי לחקור ולבדוק מהם ההבדלים בין התפיסות והתכנים המובאים בבתי הספר השונים ברוח ולדורף על הקשת הדתית יהודית, מבית ספר חילוני כגון "אדם" בירושלים, דרך בתי ספר דתיים ומשולבים, "מעיינות" ו"קרוב" ועד בתי ספר תורניים כגון "מעיינות רבי חייא". בחרתי להתמקד בכיתה א', מכיוון שאני עובדת השנה כסייעת בכיתה א' ואני מתכננת להתחיל לעבוד בשנה הבאה כמחנכת לתלמידי כיתה א'.

לפי דעתי, בבתי ספר חילוניים קיימת הצמדות במידה ניכרת לתכנים המובאים בתאוריות שפותחו בחינוך ולדורף בגרמניה על ידי רודולף שטיינר. ישנן מספר התאמות, כמו תשומת לב מסויימת לחגי ישראל במהלך השנה, אבל למרות הגישה הרוחנית שבאה לידי ביטוי בחינוך ולדורף, בעקבות הנסיון האישי שלי כסייעת בכיתה א' בבית ספר "אדם", בשיחות עם מורים והורים, לפי דעתי בחינוך החילוני מנסים להראות שלא מתבצע חינוך דתי, ולכן התכנים הקשורים ליהדות יהיו מעטים. לעומתו, בחינוך הדתי תורני קיימת להבנתי ההשקפה שכל התכנים היהודיים רלוונטים, ורק הדרך להעברתם יכולה להתבצע באמצעות הכלים המוצגים בגישת חינוך ולדורף. זאת ועוד, יתכן ונמנעים מלהביא לילדים תכנים של

חינוך ולדורף שיכולים להתקשר עם זיקה לתרבות המערבית באירופה הנוצרית.

מבוא

בעבודה זו אציג את את המאפיינים של גישת חינוך ולדורף המתקיימת בישראל בתחומי כתיבה, קריאה, סיפורי התנ"ך וחגי ישראל בכיתה א'. למול תפיסה זו אציג את הגישה החינוכית במערכת החינוך הדתית ממלכתית בישראל בתחומים אלה ואת התפתחות החינוך לאמנות והשימוש במלאכות כחלק משיטת החינוך. אראה כי במהלך השנים החינוך הדתי יהודי פתח את דלתיו לשיטות לימוד נוספות. בעקבות הפתיחות המחשבתית של אנשי חינוך, נכנסו גם כלים מחינוך ולדורף למערכת החינוך הדתית וזו השתלבה עם ההשקפה היהודית בחינוך.

לפי דעתי, חינוך ולדורף מציג תפיסה מובנית למדי, לפי הכתבים של שטיינר, תפיסה המפרטת את התפתחות הילד ומשליכה זאת על דרכי לימוד, מבנה שיעורים ופריסת הלימוד עד לסיום בית הספר. אנשי חינוך רבים בעולם ובארץ דנים בשאלת ההתאמה של חינוך ולדורף בבתי ספר המתפשטים בעולם בחברות ותרבויות שונות. בעיניי, לאור התפשטות חינוך ולדורף למדינות חוץ אירופאיות, יש מקום לבחון ולשים לב כיצד משלבים את התרבות והאמונות המקומיות עם התפיסה החינוכית האנתרופוסופית. לטענתי, ככל שחברה מאמינה ודתית יותר, יתבצעו התאמות רבות יותר בבתי הספר בחינוך ולדורף המתבטא בטקסים ובחגים הנחגגים בבית הספר ובסיפורים המלווים את שיעורי התקופה בכיתה. את זאת אראה בפרקים המפורטים בעבודה במטרה להאיר על חינוך ולדורף כהשקפה שניתן לשלב אותה יחד עם אמונות והשקפות נוספות, וכן להאיר על החינוך הדתי בארץ המתפתח ונפתח לכיוונים חינוכיים מגוונים ויצירתיים יותר.

הפרק הראשון יעסוק בתאור הרקע על חינוך ולדורף, התפיסה החינוכית והתפתחות הילד לפי התאוריות החינוכיות של ההוגה המרכזי רודולף שטיינר. אתאר את דרכי הלימוד המרכזיות בכיתה א' ותכנית הלימודים הכללית בהתאם להתפתחות הילד.

בפרק השני אתאר את התפיסה החינוכית של מערכת החינוך הממלכתית דתי. את השינויים בגישה בנושא לימוד חווייתי באמצעות שיעורי אמנות

ומלאכות המתקשרות לשיעורי הנושא המרכזיים. אציג את הרעיונות המרכזיים של הגישה בתחומי המקרא ולימוד השפה לתלמידי כיתות א' שלפיהם פועלים בבתי הספר הדתיים בשנים האחרונות. זאת בהתאם לשאלת המחקר שלי וכי תחומים אלה מרכזיים בבתי ספר דתיים ובהם לטענתי נגלה כי יתקיימו התאמות בבתי ספר ולדורף דתיים.

בפרק השלישי אציג את תכנית הלימודים ושיטות הלימוד במספר בתי ספר הפועלים לפי השקפת חינוך ולדורף. בית ספר חילוני "אדם" בירושלים, בית חינוך "מעיינות" דתי בנטור בצפון הארץ ובית חינוך "מעיינות רבי חייא" בגליל. אתמקד בתחומי לימוד קריאה, כתיבה, מקרא וחגי ישראל בכיתות א' בבתי ספר הללו.

פרק רביעי ואחרון הינו פרק סיכום בו אדון במאפיינים השונים של בתי הספר הפועלים בגישת חינוך ולדורף בזרמים החברתיים השונים בארץ שאותם הצגתי. אשווה ביניהם על מנת להבחין בהתאמות הנעשות בבתי ספר עם השקפה דתית לעומת בתי ספר עם השקפה חילונית בהם קיים שימוש בגישת חינוך ולדורף שפותחה באירופה.

לסיכום, ברצוני לחקור שתי השקפות הנוגעות ללבי, חינוך ולדורף והחינוך הדתי. לבדוק האם מתקיימות התאמות בבתי ספר בזרמים השונים, חילוני דתי/דתי לאומי וחרדי לאומי/דתי לאומי תורני וכיצד הם באים לידי ביטוי בתחומי לימוד השפה, מקרא וחגי ישראל.

פרק א חינוך ולדורף-רקע, השקפה ודרכי עבודה

א.1 רקע

חינוך ולדורף נובע מהתפישה הרוחנית האנתרופוסופית שמשמעותה "חכמת האדם". ההוגה המייסד של האנטרופוסופיה, רודולף שטיינר (1861-1925), הקים את בית הספר הראשון בשטוטגרט, גרמניה, במפעל "ולדורף אסטוריה" בשנת 1919. בעל המפעל ביקש ממנו להקים בית ספר עבור ילדי הפועלים של המפעל. שטיינר הסכים וביקש שבית הספר יהיה לשתיים עשרה שנות לימוד והאחריות החינוכית תהיה אך ורק על הצוות החינוכי של בית הספר ללא התערבות פוליטית וממשלתית. שטיינר ביצע רפורמה חינוכית הממקמת את הילד והווייתו במרכז. (גולדשמידט, 2016, Barnes, 1991 .7)

בחינוך ולדורף שואפים לגדל ילדים בעלי כוחות רצון בריאים לפעול בעולם, באמצעות חיבור לעולם הרוח של הילד. התפתחות הילד המתוארת בגישה זו מחולקת לשביעונים, כל שבע שנים בחיי האדם מתקיימת קפיצה התפתחותית, אם כי ישנן קפיצות התפתחותיות קטנות יותר גם בתוך השביעונים. בגנים ובתי הספר השונים מביאים את הילדים במגע עם העולם בצורה חווייתית והדרגתית תוך חשיפה לחומרים רבים ומגוונים, סיפורים, טקסים ופעילויות אמנותיות שונות. אלה מותאמים לאופן שבו לפי גישה זו הילד רואה את העולם, כדי שהילד יעכל את החוויות בצורה הבריאה ביותר ויוכל לבטא את עצמו. קיים דגש משמעותי להכיר את האינדיווידואליות של כל תלמיד, חוזקות וחולשות של כל אחד ופיתוח האישיות הפנימית של כל ילד. על ידי כך מאפשרים לילד לגדול להיות אדם חופשי, בעל חשיבה עצמית והכרה עצמית שבאמצעותן הוא יכול להתקדם בחברה ובעולם לכיוון המתאים לו באופן הטוב ביותר. קיים דגש מרכזי על לימוד אמנותי ואסתטי בכל שלבי ההתפתחות של הילד, בהנחה כי תוך כדי העשייה האמנותית נעשים מודעים יותר לתחושות, לרגשות ולמחשבות, ולומדים נושאים שונים בצורה מעמיקה יותר על ידי תשומת לב לפרטים. כמו כן העבודה במלאכות כפיים שונות כמו ציור, פיסול, חקלאות, נגרות, סריגה ועוד מפתחת את הרגישויות הפיסיות והנפשיות של הילד. (Easton, 1997)

2.א התפתחות הילד לפי שביעונים

בהתאם לכך המתודות החינוכיות משתנות בשביעונים השונים (שטיינר 1987):

בשביעון ראשון מהלידה ועד גיל שבע, מהות הילד ממוקדת יותר לפן הפיזי. כוחות החיקוי חזקים והלימוד הוא בהסתכלות על המבוגרים ולא דרך פנייה ישירה לחשיבה של הילד.

בשביעון השני מגיל שבע ועד ארבע עשרה, התפתחות יכולת הרגש, חוויות לימודיות מועברות דרך סיפורים ובאופן תמונתי ותחושתני. פנייה לחשיבה מתאפשרת יותר אך באופן מוגבל, הסיפורים הם התפר בין לימוד עקיף לישיר.

בשביעון השלישי מגיל ארבע עשרה, ההתבגרות המינית ועד גיל עשרים ואחת, בוגרים. הילד בונה את האישיות הבוגרת שלו, את הנטיות ויכולת החשיבה המורכבת. יכול לבצע ניתוחים שכלתניים, ללמוד ולהעמיק את התחומים והתכנים שעד כה נלמדו באופן עקיף.

בפרק זה אתמקד רק בשני השביעונים הראשונים כי עבודת המחקר שלי עוסקת בחינוך תלמידים בכיתה א'. כלומר ילדים בני שש ושבע הנמצאים בדיוק במעבר מהשביעון הראשון לשביעון השני. על מנת להבין את התפיסה החינוכית בבית ספר ולדורף ברצוני להציג בקצרה את הרעיון החינוכי בגן לפני העלייה לכיתה א'.

בשבע השנים הראשונות ההתייחסות לילד היא כאל איבר חישה. הילד חווה הכול דרך החושים ומושפע מהם במלא העוצמה עד עמקי נשמתו. המרכז הפנימי, הנפשי והרוחני שלו עדיין לא ממש קיים. הילד הוא חלק מהעולם הסובב אותו, מלא סקרנות, ועל כן עלינו לבחור בקפידה את האופן בו אנו מאפשרים את הגירויים החושיים האלה, על מנת שהללו יעצבו את נפשו של הילד בצורה בריאה המתאימה למאפיינים אישיים איתם הוא נולד. באמצעות החיקוי, כל מעשה ותחושה סביבתית עוברת לילד, כעס, שמחה, אהבה, עליזות, רוגע, התנהגות והלך רוח של הסביבה חודרים אל פנימיותו. על כן המחנך מלמד בצורה היקפית ועקיפה, על ידי עשייה בעצמו, והילד החווה הכל חיצונית מחקה כמעט אוטומטית. כך הילד יאהב לעשות ולפעול אם המבוגר סביבו פועל עם כח רצון חיובי. החינוך בשביעון

הראשון איננו ישיר ומתקיים על ידי יצירת מרחב המאפשר התנסויות רבות ככל האפשר הקשורות ללימוד כישורי חיים כמו בישול, מלאכות יצירה, נקיון וכמובן זמן משחק רב בו הילד מבטא את מה שלמד, משקף את הפנימיות שלו בה נקלטים הרשמים מהסביבה, ומשפר את יכולותיו.

(שטיינר, 1987, 28-35, 1991. Barnes)

בשביעון השני, בגילאי שבע עד ארבע עשרה שנים, בהן מתחלפות השיניים, הסקרנות והפליאה מהוות תשתית ללמידה ללא הרף של הילד. הילד מבין את העולם דרך סיפורים ומשלים שהילד מסוגל לראות בעיני רוחו, ולא דרך תיאוריות מופשטות ומורכבות המוכרות לנו המבוגרים. בשנים אלה על המבוגר להיות יותר ישיר בחינוך, לבנות אצל הילדים הרגלים ומסגרת בבית הספר, פנייה אל הילדים בחיזוק וציפייה מהם להתמודד עם משימות ומטלות בכיתה, זאת לעומת הדרך העקיפה והפריפריאלית ששלטה בשנים הראשונות. היצירתיות בלימוד היא המפתח בחינוך ולדורף בשביעון השני. המטרה היא לפתח את עולם הרגש והחוויה הפנימית של הילד וזה נעשה על ידי חינוך אמנותי המשולב בשיעורים העיוניים, במהלך העבודה בשיעור קיים דגש על אסתטיקה, יופי והשקעה. המחנך בונה שיעור מגוון המשלב סיפורים, עבודה פיסית ועבודת מחברת יצירתית, ובכך יוצר מרחב לימודי מעניין אליו הילד יכול להתחבר. בתקופה זו בונים אצל הילד הרגלים ונטיות מוסריות, באמצעות עיסוק אמנותי ופיסי נרחב, כך אלו ישארו בזכרון הגוף והנפש של הילד, ייתנו לו את האפשרות להיות אדם חופשי, בריא ומוסרי. על מנת שהילד יתחבר לנעשה וירצה ליטול חלק, חיוני כי המבוגר המחנך יהיה בעל סמכות ויעורר הערכה של התלמיד כלפיו. הערכה זו תיצור אצל הילד רצון לכבד את המחנך ולשאוף ללכת בדרכו, לא בדרך כוחנית אלא באופן אינטואיטיבי וטבעי. השאיפה בחינוך ולדורף היא כי הילד ירצה לפעול ויגדל להיות אדם יצרני בעולם, וזה יכול להתממש באמצעות ההשפעה ממורה הראוי לכבוד והערכה, המייצג אהבה לעשייה. (שטיינר, 1987, 36-50. גולדשמידט, 2016, 9. שטיינר, 1998, 16-20)

בהתאם להתפתחות הילד המתוארת, הבשלות הפנימית לכיתה א' מגיעה רק לאחר שהילד מתחיל את השביעון השני. כלומר, על הילד להשאר בסביבה החינוכית הרכה והמקיפה של הגן והבית במשך כל שבע השנים הראשונות לחייו. רק במלאת שש שנים, בתחילת השנה השביעית לחיים,

מופיעה המוכנות של הילד ללימוד ישיר יותר בבית הספר. לכן בבתי ספר הפועלים בהתאם לחינוך ולדורף הילדים מתחילים את שנת הלימודים הראשונה שלהם בבית הספר לאחר מלאת שש שנים. הצעירים בכיתה חגגו את יום הולדתם השישי בחודשים אפריל- מאי, ובכיתה א' הם יחגגו את יום ההולדת השביעי שלהם, הבוגרים עולים לכיתה א' לאחר שמלאו להם שבע שנים. זהו מצב השונה במידת מה מהמוכר לנו בישראל, בה ילדים מתחילים כיתה א' לעתים אף בטרם מלאו להם שש שנים. ניתן לראות שינוי תודעתי במעבר בין השביעונים, בין גיל שש לשבע מתרחשת התפתחות חשיבתית של הילד, ויכולת לקלוט תכנים חדשים ומופשטים יותר כמו אותיות ומספרים. (גולדשמידט, 2014, 81-80)

א.3 דרכי העבודה בכיתה

המתודיקה החינוכית הנגזרת מהתאוריה ההתפתחותית לפי שטיינר, היא לימוד הדרגתי בשלבים הפועל על נפש הילד ומתאים לדרך ראייתו את העולם, בצורה צבעונית, תמונתית דרך סיפורים המפתחים את הדמיון, ציורית ואמנותית. בחינוך ולדורף הלימוד בבית הספר מסודר לפי "תקופות" לימוד מרוכזות. כל תקופת לימוד נמשכת כשלושה עד ארבעה שבועות בכיתות הנמוכות, מכיתות א' ועד כיתה ג', בעוד בכיתות גבוהות תקופה יכולה להמשך אף שישה שבועות. ההגיון המחנה בלימוד התקופות הוא שהילד מתרכז במשך זמן בעיקר בנושא מסויים, כל כולו חלק מהתקופה הנלמדת, הוא משקיע את רוחו בכל הרבדים והלימוד חודר אל נפשו לעומק ונשאר כזכרון פנימי וגופני. כמו כן, הזמן בו מתרכזים בנושאים האחרים נותן זמן לילד לעכל את החוויות עם עצמו, שיגדלו ויתפתחו בתוכו וכאשר חוזרים לתקופה בסבב הבא מתבצעת בשלות והתקדמות פנימית ללימוד נוסף ומעמיק יותר. (שטיינר, 1983, 76-75. גולדשמידט, 2016, 18-17)

סדר היום בכיתות א' ועד ח' מתחיל עם שיעור ראשי הנמשך כשעתיים שבו מתקיימים חלק ריתמי וחלק עיוני, בשיעור הראשי מתקיים הלימוד המרכזי של התקופה.

המשך היום הלימודי בבית ספר ולדורף מסודר כפי שמוכר לנו, במערכת שעות קבועה ושיעורי מקצוע שונים המותאמים לילדים ובליוי שיעורי מלאכות ואמנות מגוונים. (שטיינר, 1983, 62-60, 76-75) החלק הריתמי הן השנתי והן הלימודי עובד על הקניית הרגלים לילדים

וחיבור לתקופה. משמעות החלק הריתמי היא שיש סדר וקצב מאוד ברור וסדור למהלך היום, אלה עוזרים לילד להרגיש בטוח בסביבה הלימודית, לדעת מה קורה ומה המשימה הבאה מבלי לקבל פקודות מהמחנך על כל פעולה שמבצעים. ישנם שירים ודקלומים המותאמים להלך הרוח של הכיתה, לאופי הילדים ולגילם וכן קטעים המתאימים לעונות השנה ולחגים. בנוסף ישנם קטעים המתאימים לתקופה הלימודית עיונית, דקלומים לביצוע פעולות כמו חלוקת מחברות, פתיחת מחברות וקלמרים לעבודה וסידור הכיתה לעבודה במעגל או בישיבה. כמו כן מבצעים עם הילדים תרגילים פיסיים ומשחקים, לחיזוק יכולות התנועה והתעוררות הגוף לחיוניות ופעולה. (שטיינר, 2007, 135-138)

בשיעור הראשי, כפי שצינתי, קיים גם חלק עיוני בו יש התמקדות בלימוד נושא מסויים לאורך התקופה בת מספר השבועות. בכיתה א' מתקיימות שלוש תקופות מרכזיות: רישום צורה/תנועה, אותיות וכתובה, מספרים וחשבון. כל תקופה מופיעה שלוש פעמים במהלך השנה, למשל מתחילים בתקופת רישום למשך כחודש, לאחר מכן בתקופת אותיות לחודש ואז בתקופת חשבון לחודש נוסף. חוזרים על הסדר הזה פעמיים נוספות ובכל פעם מתקדמים הלאה בחומר הנלמד. (שטיינר, 1983, 75-76. גולדשמידט, 2016, 17-18)

לימוד התקופה גם הוא הדרגתי, כל חלק ונושא בתקופה נלמד במשך שלושה ימים כאשר בכל יום נחשף חלק ממנו בצורה סיפורית ויצירתית עד להמחשת וקבלת המושג אותו מעוניינים ללמד את הילדים. בכיתה א' בתקופת אותיות ישנו סיפור מלווה דרכו חושפים את האותיות לילדים וכל שלושה ימי לימוד נחשפת אות או שתיים שהוצגו בצורה סמויה בסיפור. הילדים מציירים את הסיפור, את הדמויות והתמונות בהן מסתתרות האותיות, זה מתקיים בעבודה בכיתה בהנחיית המורה ולבסוף מגלים את האותיות כסמלים מופשטים המוכרים לנו. ההדרגתיות מאפשרת לילדים להבין את החומר הנלמד באופן איכותי, להספיק לקלוט את המתרחש ולעמוד בקצב הלימודי. הילדים מסוגלים לקבל ולהכיל את החומר אל פנימיותם ולאפשר לו לצמוח בתוכם. הלימוד מותאם לדרך הציורית בה הם רואים את העולם והחויה הסיפורית מאפשרת להם ללמוד את הנושא בדרך המותאמת לנפשם ורוחם, ללא פנייה ישירה ומופשטת לחשיבה

שעדיין אינה מפותחת בגיל הצעיר. (שטיינר, 1983, 24-28. שטיינר, 1998, 36-39)

לסיכום לפי התפיסה החינוכית של גישת ולדורף עלינו להכיר, להבין ולהתייחס להתפתחות הילד ברבדים שונים, פיסי, רגשי, מחשבתי ורוחני. בהתאם לכך שלבי ההתפתחות בגישה זו מחולקים בעיקר לתקופות של שביעונים בעלי מכנה משותף מהותי המתאר את הלב ההתפתחותי של הילד. המסגרת החינוכית מנסה לטפח את נפש הילדים והצרכים השונים בהתאם להתפתחות המתוארת בשביעונים השונים. לאור זאת נקבעו דרכי הלימוד וההוראה בכיתה א' באופן של תקופות ומיומנויות הניתנות לילדים בתחילת השביעון השני.

בפרק הבא אתאר את השקפת החינוך הדתי ביחס ללימודי אמנויות ומלאכות. יצירתיות בחינוך הדתי והתפתחותו במהלך השנים.

ב.1 היחס למקומה של הוראת אמנויות- סקירה היסטורית

לחברה היהודית דתית בישראל ספקטרום רחב של זרמים. בעבודה זו, בהתאם לבתי הספר אותם חקרתי ואציג, אתמקד בזרמים שומרי הלכה ומצוות אורתודוקסים, כלומר דתיים, דתיים לאומיים וחרדים לאומיים הנקראים גם זרם דתי לאומי תורני. עבור זרמים אלה קיימים בתי ספר דתיים בגישת חינוך ולדורף המוצגים בהמשך העבודה. ראשי החינוך הממלכתי דתי מאז הקמתו הציבו את המטרה להצמיח בוגרים שיהיו אנשים מאמינים שומרי הלכה. לאור זה, בחינוך היהודי הודגש הפן השכלי והתורני והזנחו, בין היתר, פיתוח התפישה האסתטית והחושית. היהדות הביעה הסתייגות מהמודרנה על גילוייה השונים. החינוך בגלות ובעשרים השנים הראשונות בארץ ישראל התמקד בלימוד התורה והתלמוד, לימוד הלכות ואורח החיים היהודי. דרך הלימוד הייתה בחזרה ושינון, התפלפלות על דברי הגמרא וחינוך ליראת שמיים ואהבת השם. המטרה הייתה לשמוור על חברה שמרנית ומאוחדת, עיסוק באמנות יכל להיות כדרך קדושה בלבד, כמו עיטורים לספרי תורה או כתבי קודש אחרים, הכנת פרוכת ובניית ארונות קודש ועוד. רק האנשים הראויים לכך יכלו להפתח לכיוון מקצועי זה ולא נחשפו לאפשרויות אלו בחינוך הראשיתי לילדים.

עם ההתבססות בארץ ישראל והתפתחות הזיקה הציונית שחלחלה אל מערכת החינוך, במהלך שנות השבעים של המאה העשרים חלו שינויים בחברה הדתית, ושמו לב כי צרכי התלמידים משתנים. בהתאם לכך הביעו ראשי החינוך ממלכתי דתי נכונות להכנסת שינויים בתכנית הלימודים, ביניהם תכנית לימודים המשלבת אמנויות. שינוי תכנית הלימודים קרא לפתח את האישיות הייחודית של כל תלמיד בדרכו ולהכשיר אותו להתמודד עם החברה הישראלית על שלל גווניה. יוסף גולדשמידט שהיה מנהלו השלישי של החינוך הממלכתי דתי היה מהראשונים שדחפו לשינוי ולטענתו "כל דבר בעולם צריך להיות אמצעי לעבודת ה'. ערכי היהדות הם יסוד ההבדל בין תכניות הלימודים בחינוך הממלכתי לזה של החינוך הממלכתי דתי." גולדשמידט הזדהה עם עקרון פיתוח האני העצמי הנשקף מהשיטות ההומניסטיות שבעיניו אינו סותר את ההשקפה היהודית אלא

אף תומך בה. למעשה על היהודי להגשים את עצמו ואת ערכי היהדות בדרכים רבות ומגוונות. (ספראי 264-265, 268-273)

למרות ההתייחסויות העקיפות להוראת אמנויות התפנית המשמעותית חלה בתקופת ניהולו של הרב שמעון אדלר. בסיום שנת הלימודים תשס"ז יצא לאור חוזר מנהל החינוך הדתי המוקדש לאמנות ויצירה. הועלתה השאלה כיצד ניתן לעסוק בלימודי אמנויות מבלי לקחת חלק בתרבת המערב, ממנה מנסים להתרחק בחינוך הדתי. על שאלה זו ציטט אדלר את הרב קוק: "המבקש שלמות בעבודת ה' צריך להכיל בתוכה גם את תרבות בני זמנו ולהכיר את טיבה, גם בה מצוי ביטוי של האלוקי... יתכן שדווקא במרחב המורכב של הלאומי-דתי-אוניברסלי, היהודי-ישראלי, המסורתי-מודרני והפוסט-מודרני, מתקיימים התנאים הבשלים יותר ליצירה המבקשת את האלוקים." לטענת הרב אדלר, משנה חינוכית מתאימה תפתח לדעתו את יראת השמיים של התלמיד, תגביר את שאיפתו לקדושה ואת עבודתו הפנימית על מידות. הרב אדלר היה בדומה לשטיינר, ראשון שהניע את החברה לחילול שינוי בתפיסתם, קידם את הגישה בה האמין והציג לחברה דברי חכמים, כמו הרב קוק, שתומכים בגישתו. ציטוט בולט נוסף של הרב קוק, בעזרתו אדלר קידם את הכנסת תכני האמנות לחינוך הדתי: "מי שיש לו נשמה של יוצר מוכרח להיות יוצר רעיונות ומחשבות, אי אפשר לו להסגר בתלמודו השטחי בלבד. כי שלהבת הנשמה עולה היא מאליה, ואי אפשר לעצור אותה ממלכה." (ספראי, 267-269)

לאור שלל השינויים וההתפתחות בחברה היהודית-דתית-ישראלית החלו לקום מוסדות חינוך שונים המותאמים לזרמים ולדרישות החברה. ההשקפה השונה לגבי שילוב אמנויות בחינוך של ערכי היהדות ועבודת ה' עם פיתוח האני של התלמיד הוביל בעיני למגוון זה.

2. ב. חינוך הילד בגיל הרך

לפי ההשקפה הדתית השנים הראשונות בבית הספר הן גורליות ואחראיות במידה רבה על עיצוב מערכת הערכים ועולמם המוסרי של הילדים. רוזנברג מתאר במאמרו כי: "הקניית דרכי חשיבה מגוונות, פיתוח הדמיון והרגש, עיצוב עמדות והשקפות חברתיות הם חלק מן המטרות שנשאף להשיגן תוך כדי הוראת התורה." (רוזנברג, 379) כלומר ניתן לראות כי לימוד סיפורי התורה מהווה אבן דרך בסיסית בבתי הספר הדתיים דרכם מטפחים את

הילד. יש דגש בשנים אלו על לימוד חווייתי שישפיע על רגש הילדים בעזרתו ינצרו את הסיפורים. כך הילדים יתחברו לדמויות השונות ולערכים שהם מייצגים ואלו ישפיעו בהמשך על מעשיהם בעולם.

רוזנברג ממשיך ומתאר את חשיבות הסיפור לילדים בגיל הרך. הצגת דמויות אנושיות שאינן מושלמות, העושות לעתים טעויות ומאפשרות לילדים להזדהות איתם. הוא טוען כי חינוך חווייתי ואמנותי זה מתאים למבנה הנפשי של הילד בגיל הרך. (רוזנברג, 388. שוורץ, 4)

לימוד התורה הוא חלק בלתי נפרד מפיתוח העולם הפנימי של הילד בדרך הראויה לפי ההשקפה הדתית יהודית. בנוסף לכך ישנה חשיבות גדולה ללימוד הילד להתפלל ולקרוא בתורה ולכן בבתי ספר דתיים לימוד הקריאה והכתיבה חשוב ביותר בגילאים הצעירים, הוא מקדם את הילד אל היכולת ללימוד התורה והיכולת להתפלל מתוך הסידור. לימוד כתיבה וקריאה מתחיל בכיתה א' ולעתים אף בגן. (בר אשר, 12)

קיימת חשיבות לקריאה בכיתה ובייחוד שמירה על קריאה תקינה בתורה מצד המורה וגם מצד התלמידים. התפיסה בחינוך הדתי מתארת את הילד בגיל הרך כלומד בדרך החיקוי, בדומה להשקפה האנתרופוסופית בשביעון הראשון, ולכן על המורה לשים לב כי הוא קורא באופן מכובד ונאה, כך הילדים ילמדו מהמורה את הכבוד לתורה ואת יראת השמיים במהלך הלימוד. מורה המספר בדרך הנוגעת בילדים ועוצמתית עבורם יעודד את הרצון והמוטיבציה של הילדים לקריאה. (רוזנברג, 380, 390) בלימוד הכתיבה הילדים מגיעים עם ידע מסויים מהגן של הכרת האותיות ובכיתה א' כבר מתחילים בהדרגה לבצע מטלות כתיבה, תחילה מאוד מצומצמות ולאחר מכן מפותחות יותר ככל שהילד גדל והיכולות שלו מתפתחות ומשתכללות. כך מתאימים בגישה את הדרישות להתפתחות הילד בראייתם באופן הדרגתי, ניתן לראות דמיון לעקרון ההדרגתיות של שטיינר. לפי הגישה החינוכית הבעה בכתב אפשרית ואף רצויה בבית הספר כבר מהכיתות הנמוכות, מה שאינו אפשרי מבחינת יכולת הילדים בגן, בו הם מתבטאים בעל פה. עם השנים פתחו את הלימוד לדרכים נוספות בעבודה עם הילדים ולימוד התורה החל להיות פעיל יותר ולא רק סיפור והקראה בכיתה. (רוזנברג, 398)

עם ההתפתחות בהוראת האמנויות בחינוך הדתי, השימוש במלאכות ודרכי לימוד יצירתיות הפכו לחלק מהגישה החינוכית. השאיפה לגוון בדרכי

ההוראה על מנת להגיע לכמה שיותר תלמידים, ללבם ולרגשותיהם, הובילה לפיתוח מגוון דרכי הוראה ולימוד מלבד הסיפור המקראי באופן פרונטלי. הפעילויות והמלאכות, מאפשרות לילד לעבד את הסיפור ובכך להעמיק את הבנתו ולאפשר את ההפנמה הרגשית. למשל לאפשר לילדים לצייר את הסיפור בדרך שלהם, ליזום פעילויות יצירה באמצעות חומרים שונים כמו בדים ועץ, שיעורי שירה המתקשרים לנושא ולסיפור, משחק ודרמה בהעלאת מחזה ואף בישול משותף בסגנון המקרא. כל אלה שיעורים ופעילויות שהחלו להכלל כחלק מהלימוד בבתי ספר דתיים ובייחוד באלה הנכללים בשילוב התפיסה של הולדורף. (רוזנברג, 396-393)

קיימות מספר גישות בלימוד התנ"ך בבתי הספר בחינוך הממלכתי דתי. גישה אחת היא לימוד התורה ישירות מהכתוב המקראי, ללא פרשנות וחומרים נוספים. גישה זו פחות מקובלת בגילאים הצעירים לאור קושי בהבנת השפה. הגישה המקובלת יותר בכיתה א' היא סיפורית כפי שתיארתי. שימוש בשפת המקרא יהיה מצומצם והרוב יסופר בשפתו של המורה. על מנת לחשוף את הילדים לשפת המקרא, יילקחו פסוקים נבחרים אותם ישלב המורה במהלך הסיפור. כמו כן על מנת לדאוג שהלימוד יהיה חווייתי יש לדאוג לשילוב מוצלח בין חומר ורוח. הבאת תכנים באופן שנוגע לחיי הילדים המעודד גישה לאהבה ויראת ה'. (שוורץ, 19-18, 8)

לסיכום, במשך שנים רבות החינוך הדתי יהודי היה מובנה בדרך לימוד התורה לשמה ללא חשיפה לתכנים המובאים מתרבות המערב. עם התפתחות החברה, ביסוסה בארץ ישראל תוך תחושה של בטיחות, התאפשרה פתיחות של החברה היהודית למודרנה ולרעיונות ותפיסות המאפשרות מגוון של דרכי הוראה ופיתוח עצמי. הרב שמעון אדלר היה מאנדי החינוך המשמעותיים והמובילים בתחום והציג לחברה את האפשרות לחינוך יצירתי יותר המותאם ומחובר יותר לנפשו של הילד, פותח דלתות ודרכי פעולה. בביסוס דבריו על הרב קוק אפשר לאנשי החברה הדתית לסמוך עליו ובכך הצליח להשפיע ולחולל שינוי בחינוך בתי הספר הדתיים. כמובן שדגשים על לימוד התורה, התפילה וההלכות לא שכח ועל כן קיים דגש על לימוד קריאה וכתובה כבר בגילאים צעירים, על מנת לממש את יכולתם לקחת חלק בטקסים ובתפילות המתקיימים באופן יום יומי.

על מנת ללמוד ולבחון את ההתאמות והשילובים שנוצרו בין תרבויות
שונות וחינוך ולדורף שמקורו באירופה, אציג בפרק הבא את הניסיון של
אנשי חינוך בעולם בהתמודדות עם הפער הקיים בעיניהם בין מאפייני
חינוך ולדורף ותרבות אחרת. בהמשך אחזור לסיפורי השילובים בישראל.

פרק ג התאמות בחינוך ולדורף

1.ג שילוב חינוך ולדורף בתרבויות שונות

בשנים האחרונות עלתה השאלה של חינוך ולדורף במקומות שונים בעולם. בתי ספר הפועלים בגישה האנתרופוסופית התפשטו למדינות רבות בהן חיים אנשים מחברות ותרבויות השונות מתרבות המערב. לכל מדינה תרבות וכללי התנהגות, טקסים וחגים אליהם הילדים נחשפים. לאור זאת עולה השאלה האם אפשר פשוט "להעתיק" את שיטת החינוך בבתי ספר בגישת ולדורף באירופה ולהעביר את אותם התכנים הסיפורים והטקסים לבתי ספר ברוסיה, ביפן, או באוסטרליה?

התרבות מאחדת את האנשים החיים בה ונותנת תחושת שייכות לקבוצת אנשים. החגים הנוצרים באירופה מותאמים לעונות השנה ומעבירים תחושה המתחברת להלך הרוח של העונה. חג המולד המתקיים בחורף מעביר את תחושת הכינוס הפנימית שאדם חווה בחורף וחגיגות הפסחא באביב מתקשרות לפריחה וצמיחה מחודשת של העולם בתקופה זו. לעומת זאת המחנך ניל בולנד מניו זילנד המלמד בבית ספר בגישת ולדורף טוען כי חג המולד לפי התאריך בלוח השנה מתקיים כאשר בניו זילנד עונת הקיץ. העלאת מחזה בו הילדים לבושים בגדי חורף וצמר, לפי התכנית המקורית, היא די מגוחכת. בנוסף בחברה בה אנשים אינם מאמינים בדת הנוצרית, לא קיימת חפיפה בין לימודי הדת וביצוע הטקסים המוצעים לפי שטיינר לבין האמונה והחגים הרשמיים של אותה תרבות וחברה.

קתרינה סטמן מתארת במאמרה כי חינוך ולדורף לא נוצר כדי להיות כפוף לתרבות המערבית הנוצרית, אלא פתוח ומאפשר לכל תרבות להכניס את התכנים שלה ולהשתמש בהם בחינוך בבתי הספר. חינוך ולדורף לטענתה מעודד כל מחנך למצוא את המקורות מעוררי ההשראה של התרבות שלו, להציג אותם לילדים ולחבר אותם לחברה בה הם חיים. (Stemann, 2017)

לאור זאת ברצוני לגלות מהן ההתאמות ומהם הדגשים שיש לכל זרם, חילוני דתי ותורני כאשר מבצעים את השילוב בין גישת חינוך שמקורה באירופה לבין התרבות היהודית.

כמו כן, להציג כיצד מחנכים ובתי ספר בישראל מבצעים התאמות ומשלבים את התרבות הישראלית והיהודית בבתי ספר הפועלים בשיטת חינוך ולדורף.

ג.2 התאמות בחינוך ולדורף בישראל בלימוד שפה, מקרא וחגי ישראל

בכיתה א'

במחקר על בתי הספר השונים גיליתי כי אין מאמרים אקדמיים בתחום חינוך ולדורף במגזר הדתי, כנראה כיוון שנושא זה עוד לא נחקר באופן אקדמי. על כן עבור בתי הספר הדתיים אני מתארת את המצב הקיים מתוך היכרות ושיחות עם סטודנטים שצפו בשיעורים בבתי הספר, מתוך כתבות על בתי הספר ומתוך אתרי האינטרנט שלהם הקיימים ברשת, בנוסף למאמרים כלליים על חינוך דתי בארץ, שאינו בהכרח ולדורף.

בחרתי להציג את דרכי העבודה ומאפייני החינוך בתחומי השפה (כתיבה וקריאה), חגי ישראל והמקרא כיוון שאלו התחומים בהם לפי דעתי התרבות היהודית שונה בהשקפתה מתרבות המערב. לכן בתחומים אלה יש מקום לביצוע התאמות ורצון של מחנכים לבצע שילוב של ההשקפה הדתית תרבותית וגישת החינוך האנתרופוסופית.

אדגים בעזרת שלושה בתי ספר, בית ספר אנתרופוסופי חילוני "אדם" בירושלים, בית ספר ולדורף הראשון בירושלים, בית חינוך "מעיינות" דתי/דתי לאומי בנטור הפועל בגישת ולדורף ובית חינוך "מעיינות רבי חייא" המשתמש בשיטות חינוך בגישת ולדורף.

בית ספר אנתרופוסופי חילוני- "אדם" בירושלים

לימוד והוראת הכתיבה והקריאה

בית הספר דוגל בשיטת חינוך ולדורף לפיה בכיתה א' הילד עדיין נמצא בשלב התפתחותי של הבנת העולם דרך תמונות, סיפורים ובאופן חלומי. כפי שתארתי בפרק הראשון, בכיתה א' חושפים את הילדים אל עולם האותיות. האותיות מתגלות בדרך של סיפור ויצירה במהלך תקופה של כשלושה עד ארבעה שבועות שמתקיימת שלוש פעמים בשנה. כל גילוי מתרחש במהלך לימוד של שלושה ימים, ביום הראשון סיפור, למחרת ציור וביום השלישי גילוי האות, או האותיות החבויות. הלימוד בדרך מדורגת זו חווייתי ותמונתית ומתאים להתפתחות, הילד לפי השקפת חינוך ולדורף. הגישה בבסיס לימוד השפה בכיתה א' מדגישה את קדימות לימוד הכתיבה שמתוכו מתרחש לימוד הקריאה. לא מתקיים דגש או דרישה מהילדים לדעת לקרוא. הילדים לומדים לזהות אותיות, לכתוב מילים על סמך

כתיבה של אותיות שהם מכירים, ומעתיקים מהלוח מילים ודקלומים שהם כבר מכירים בכיתה. הכיוון החינוכי הוא לימוד איכותי של צלילי השפה, חריזה, דקלומים והעשרת אוצר המילים. לא מתקיים שימוש בטקסטים כתובים לילדים בכיתה א', אלא קוראים את מה שהילד כותב בעצמו ויודע מראש מה הוא כתב כמו הדקלומים שצינתי לעיל. (גולדשמידט 2016, עמ' 30, 63-64)

לימוד המקרא

לימודי המקרא בבית הספר מתחילים באופן רשמי בכיתה ג'. אין לימוד של סיפורי המקרא בכיתה א' כי הדגש בסיפורים בגיל הזה הוא אגדתי, סיפור שאינו מציין דמויות מוגדרות בעלות שם, הדמויות נותרות די כלליות, הנסיך והנסיכה, הגמד הפיה וכן הלאה. לעומת הדמויות המתוארות במקרא, האבות, האמהות, המלכים ועוד, דמויות בעלות שם ותאור מסוים. בכיתה ב' הילדים שומעים סיפורי חכמים ומכיתה ג' ואילך מספרים את הסיפור המקראי באופן הולך ומעמיק בהתאם לגיל כאשר בהתחלה האופן הוא סיפורי ועם השנים הוא הופך להיות יותר שכלתני וניתוחי. כלומר ככל שהילדים מתבגרים ויכולת הניסוח והחשיבה שלהם מתפתחת, כפי שמתואר בפרק הראשון, ניתן לפתח בכיתה דיונים על הסיפור, על הדמויות ומעשיהם ודבר באופן ישיר על כך עם התלמידים.

לימוד חגי ישראל

כאשר מתייחסים לחגים המלווים לאורך השנה, מספרים באופן חופשי סיפורים הקשורים לחג אך לא תמיד בהקשר לסיפור המקראי. בדרך כלל מנסים לשקף את ההיבט התרבותי חברתי המתאר את המנהגים וההתרחשות בחג לפי סיפורים נבחרים שירים ודקלומים. לכל חג מתייחסים במידת העמקה שונה לפי בחירת המחנך ובחרים בדרך כלל כמה חגים נבחרים לעסוק בהם ולבצע טקסים כמו ארוחה כיתתית לחג הפסח. לפי התפיסה החינוכית של ולדורף יש משמעות רבה לטפח אצל הילד את הקשר למסורות ולמקורות של התרבות והחברה בה הוא חי. הנסיון בבית הספר הוא לטפח קשר לתכני התנ"ך בהתאם להתפתחות הילד כאשר בכיתה א' הילדים חווים את העולם באופן חלומי ותמונתי יחסית, בדומה לגן. הילדים עדיין לומדים להכיר כל חג שמתקיים רק פעם בשנה דרך המבוגרים. הם רואים מה המנהגים המקובלים, הטקסים הברכות,

המאכלים והשירים המתנגנים וכך הם לוקחים חלק ולומדים כיצד נוהגים.
(גולדשמידט 2016, עמ' 182-183)

בית חינוך "מעיינות" בנטור- בית ספר דתי

אציין כי במגזר הדתי מקובל לקרוא לבתי הספר "בית חינוך" לכן אני מציינת את שם המוסדות בכותרת כבתי חינוך, כך הם נקראים באתרים הרשמיים שלהם ברשת ובכתבות המפרסמות אותם. במהלך כתיבתי בהמשך אתייחס אליהם כאל בתי ספר.

לימוד הכתיבה והקריאה

גם במקרה זה בית הספר מגדיר עצמו, באתר האינטרנט הרשמי שלו ברשת, כפועל לפי שיטת חינוך ולדורף ביחד עם ההשקפה הדתית יהודית. לאור זאת מבנה הלימוד לפי תקופות מתקיים בבית הספר בהתאם לשיטה, תקופת חשבון תקופת אותיות ותקופת רישום צורה, כפי שתארתי בפרק הראשון. באתר בית הספר מתארים כי הילד בכיתה א' עודו חווה את העולם דרך תמונות ואגדות ודרך זו פונים אליו במהלך הלימוד. השיעורים מתרחשים בדרך של חוויה, עשייה, אמנות ומשחק דרכם הילד חוקר את העולם הסובב. לימוד האותיות מועבר לפי שיטת ולדורף כך שיש סיפור מלווה, ממנו מציירים ציורים מתאימים בהם חבויים האותיות, בהתאם ללימוד בצורת שלושת הימים, ראשית סיפור, ביום השני ציור ובשלישי גילוי.

סיפורי אגדה רבים יהיו לקוחים מהעולם היהודי, כמו סיפורי חכמים, סיפורי צדיקים ביחד עם אגדות מכלל העולם שיכולות להתאים שאינן מייצגות את העולם הנוצרי והן אוניברסליות. קיימות בסדר היום תפילות וברכות משותפות הלקוחות מהסידור באמצעותן חושפים את הילדים לעולם היהדות. דרך האגדות, הדקלומים, הברכות והשירים מעשירים את השפה של הילדים. הילדים לומדים לכתוב את הדקלומים והברכות המוכרות ומתוך הכתיבה לומדים לקרוא.

לימוד המקרא

סיפורי המקראהם חלק בלתי נפרד מתכני הלימוד היות והילדים כאמור נחשפים לכך בבית כחלק מחייהם בחברה דתית. על כן בבית הספר, לאור

ההשקפה הדתית, מלמדים את הילדים את פרשת השבוע באופן סיפורי המותאם לגילם ומחנכים אותם לאהבה ויראת ה'. מקיימים באופן קבוע קבלת שבת עם מגוון שירים המוכרים בבתי הכנסת ובבתי הילדים. במשך השנים עם התפתחות הילדים הלימוד המקראי מעמיק, ככל שהחשיבה מתפתחת מתקיימים שיחות ודיונים על פרשות השבוע, נחשפים גם ללימוד הגמרא ולקריאת טעמי המקרא.

לימוד חגי ישראל

כחלק מאורח החיים הדתי שהילדים חווים בביתם, בית הספר מקיים טקסים ולימוד עבור כל חג ומועד המתקיים במהלך השנה. מלמדים את הילדים סיפור על החג בהתאם לגיל, ממשיכים עם אגדות חז"ל ולימוד הלכות, מצוות ומנהגי החג. לומדים את הברכות מן הסידור, שירים ודקלומים המלווים את החג וחושפים את הילדים לתכנים השונים והמגוונים. הילדים לומדים על הפרשה המיוחדת בקריאת התורה לחג, המגילות השונות ועוסקים בפעילויות יצירה וחגיגות משותפות לכבוד החגים. יש משמעות ודגש על חיבור הילדים לחגים ולעבודת ה' כחלק היותם מהעם היהודי והתרבות היהודית.

בבית ספר זה פועלים יד ביד שיטת החינוך האנטרופוסופית והעולם היהודי. ההתאמות שנעשות הן בחשיפת הילדים לעולם היהודי, המצוות ואורח החיים אותו מקיימים.

בית חינוך "מעיינות רבי חייא" – חינוך דתי תורני

חינוך זה לא מצהיר בתדפיסים שהוא מפרסם כי שיטת החינוך היא אנתרופוסופית. לפי דעתי הסיבה לכך היא, שהשם הלועזי של הגישה מזכיר כי הוא נלקח מהתרבות הנוצרית באירופה. בפרסום שביצעה רשת בתי חינוך זו, מסופר סיפור על רבי חייא שדואג כי תורת ישראל לא תשתכח מן העם וכי הוא ילמד את הילדים שיעבירו את הידע לדורות הבאים. השיטה מאופיינת בחינוך המחובר לטבע, מלא עשייה המנסה לתת מענה להתפתחות הילד ברבדים השונים, גופני, נפשי ורוחני. כל העשייה והמלאכות מתקשרות לעבודת ה' ולתורה.

לימוד כתיבה וקריאה

שיטת הלימוד לכשעצמה והחומרים בהם משתמשים הם כמו בבתי ספר ולדורף חילוניים ודתיים, כלומר חומרים טבעיים של עץ וצמר, כלי הכתיבה והקלמרים גם הם עשויים מאותם חומרים כמו בבתי הספר האחרים בגישת ולדורף.

הלימוד מתקיים בהפרדה בין בנים לבנות, בחלק מהמקומות כבר בגן הילדים בגיל 5. ההפרדה בין הבנים והבנות היא חלק מההשקפה הדתית תורנית ומתבטאת בדרישה החינוכית השונה מהבנים והבנות. שניהם לומדים את תכני הבסיס, אך לימוד הבנים מתמקד יותר בתלמוד תורה, לימוד פרשות וקריאה בתורה באופן מעמיק יותר מאשר של הבנות, כבר מגילאים צעירים.

כאשר חושפים את הילדים לאותיות מלמדים אותם באופן אמנותי של גילוי האותיות מתוך ציורים כמו שמתואר בחינוך ולדורף. בבתי חינוך אלה הילדים לומדים אותיות כבר בגיל הגן, כלומר לפני גיל שש, כיוון שיש יותר דגש על היכולת לקרוא ולכתוב כדי להתפלל בסידור ולקרוא בתורה בשיעורים השונים בבית הספר כבר מכיתה א'.

לימוד המקרא

הילדים שרים קטעים מן המקרא ולומדים דקלומים ואגדות חז"ל הקשורים לפרשת השבוע. יעתיקו מן הלוח או יציירו באופן חופשי קטעים נבחרים מן הפרשה המתארים מאורעות משמעותיים, כמו מתן תורה, עקידת יצחק, יציאת מצרים ועוד. הנסיון בבית הספר ליצור אווירה של אהבה ויראה לעבודת ה', אפשרות לילדים להתחבר לתפילה ולסיפורי המקרא כדי שיבחרו לכשיגדלו להמשיך בדרך היהודית ובאורח החיים הדתי תורני. הילדים יבצעו פעילויות מלאכה הכוללים רקמה של פסוקים, הכנה של כלי נגינה כמו בבית המקדש והכל לשם שמיים. בנים ילמדו את הקריאה בתורה בהתאם לטעמי המקרא על ידי חיקוי וחזרה אחר קריאת המורה, בעוד הבנות ילמדו את התוכן הסיפורי בלבד.

לימוד חגי ישראל

מאוד חשוב בבית הספר ללמד את הילדים את משמעות החגים השונים, המקורות שלהם במקרא לשלושת הרגלים, הסיפורים מהמגילות ולימוד

הלכות, מצוות ומנהגי החג. מקיימים עם הילדים פעילויות הקשורות לחגים ליצירת חיבור ואהבה של הילדים לחגים, כמו יציאה למסיק זיתים ויצירת שמן זית לכבוד חנוכה, העלאת הצגות לחגים והכנת תחפושות מתאימות כמו של כהן בבית המקדש ועוד. חגים מלווים בטקסים כיתתיים, שירים וטיולי טבע להכרת פירות הארץ. הילדים לומדים את התפילות המתאימות כמו שישמעו בבית הכנסת במהלך החג עם בני המשפחה. כל פעילות מיועדת לחיזוק הקשר של הילדים עם הבורא והלכות היהדות

החשיפה לתכנים יהודיים ולימוד המקרא והחגים קשור לכל מקצועות הלימוד, בין אם העיוניים ובין אם למלאכות השונות. כל הפעילות היא כדי לעבוד את ה' ולקרב את הילדים באהבה לתכנים היהודיים בדרכים שונות ומגוונות המציגות כי ניתן לעסוק בפעילויות שונות כחלק מעבודת ה'.

בתי חינוך אלה אינם סגורים בהשקפתם כמו בתי ספר תורניים בחינוך המוכר, הם מאפשרים לימוד חווייתי, הבנה של נפש הילד והצרכים שלו על מנת ליצור חיבור משמעותי בין הערכים והתרבות לילדים. ב"מעיינות רבי חייא" משלבים את הכלים השונים בשיטת ולדורף כמו סיפורים, מלאכות ולמידה הדרגתית, פעילה ומעניינת על מנת, לטענתם, לאפשר לילדים להשתלב בחברה של ימינו, בחשיבה אקולוגית וחיבור לעולם המעשי ולא רק הרוחני לימודי-עיוני.

פרק הדיון

במהלך העבודה הצגתי את העקרונות המאפיינים את חינוך ולדורף, ההשקפות החינוכיות, תאוריית התפתחות הילד, דרכי הלימוד ושיטות העבודה המגוונות. תארתי כי ההתפתחות מתבססת על שביעונים ואת המאפיינים המרכזיים המתבטאים בגילאים השונים, ובהתאם לכך פירטתי על פריסת הלימוד בכיתה א' בנושאים השונים. כמו כן, הצגתי את השקפת החינוך הדתי יהודי, הערכים והדרישות אותם מנסים להנחיל דרך החינוך, כמו ערכי המוסר, המקרא, אהבה ויראה לבורא וכן לימוד תפילה, מצוות וחגי ישראל.

זרמים מסויימים בחברה הדתית מנסים להשתלב בחברה הכוללת בישראל, לקחת חלק ברעיונות ההומניסטים, בחינוך לקיימות ואקולוגיה ובפיתוח גמישות ופתיחות חברתית ותרבותית. כחלק משילוב זה החלו לקום בתי ספר שדוגלים בשיטת החינוך האנתרופוסופית וביצעו התאמות בדרכי הלימוד ובשיטות כך שיפעלו בתיאום האפשרי עם ההשקפה והמטרות של החינוך הדתי.

שאלת המחקר בעבודה זו היא, מהן ההתאמות הנעשות במספר בתי ספר בישראל הפועלים לפי השיטה החינוכית של ולדורף. התמקדתי במספר תחומי לימוד שמעניינים אותי כמורה בעתיד ושיערתני שבהם ניתן יהיה לבחון התאמות אלו, בלימוד שפה, קריאה וכתובה וביחס ללימוד המקרא וחגי ישראל. התמקדתי בכיתה א' בשל נסיוני המקצועי במהלך השנה האחרונה ובחינת האפשרות של משרת חינוך כיתה א' בתום הלימודים, כמו גם סיבות אישיות נוספות שכבר הוזכרו בהקדמה. רוב המחקר שנעשה על בתי הספר השונים התבסס על ידע שקיים על חינוך ולדורף באירופה על פי ההוגה רודולף שטיינר, על חינוך דתי והתפתחותו בשנים האחרונות וכן על תכנית הלימודים בבתי הספר ולדורף החילוניים בארץ. על החינוך הדתי בולדורף לא נעשה מחקר עדיין ועבודה זו היא מסמך אקדמי ראשון בנושא ולכן בבחינת ההתאמות בפועל התבססתי על ההיחשפות שלי לבתי ספר אלו, כתבות והאתרים הרשמיים של מוסדות אלו באינטרנט.

לאחר המחקר שביצעתי גיליתי כי בבית ספר חילוני כגון "אדם", שנוסד כבית ספר אנתרופוסופי, יש, כצפוי, חפיפה מאוד גדולה עם שיטת ולדורף

על כל היבטיה, מבחינת גיל בו הילד עולה לכיתה א', כמה חודשים אחרי גיל שש, בתקופות הנלמדות לפי ההשקפה ובלימוד שפה לפי הדרך המתוארת בשיטה.

לימוד כתיבה וקריאה

הלימוד מלווה בסיפור אגדה מתמשך דרכו נחשפות האותיות בדרך אמנותית והשיעורים מלווים בפעילויות חוויתיות של משחקי מילים, תנועה ועוד. בתחום השפה שיטת הלימוד דומה גם בבתי- הספר הדתיים באופן הלימוד והפעילויות השונות המלוות אותם מלבד סיפורת, בה ישנו דגש על חשיפת הילדים לתכנים ניטרלים בסיפור אגדות עמים, שאינם משקפים את הדת הנוצרים או שימוש באגדות ישראל היהודיות לשם הלימוד. העשרת השפה על ידי ברכות ודקלומים נעשית בכל בתי הספר, כאשר בבתי הספר הדתיים והתורניים הדקלומים והברכות יהיו בחלקם לקוחים מתוך התפילה בסידור ויעסקו בפנייה לבורא ולפליאה ממלכותו בעולם. לעומת בית ספר חילוני לפי שיטת חינוך ולדורף, בו יש כאמור ברכות ודקלומים, אך הן בהשראת הצוות החינוכי ולא לפי תפילות הסידור והן הולכות ופוחתות במעבר לכיתות הגבוהות במהלך השנים לעומת התעצמותן במהלך השנים בבתי ספר דתיים.

ההבדל המשמעותי ביותר בעיני בלימוד השפה קיים בבתי הספר התורניים, המתבטא בחשיפה לאותיות גם לפני גיל שש. בבית חינוך "מעיינות רבי חייא" הילדים לומדים אותיות, מציירים ומדקלמים אותן כבר בגיל חמש בגן החובה. בנוסף קיים דגש גדול יותר על מוכנות לקריאה ועל היכולת של התלמידים ללמוד מקרא ולהתפלל מן הסידור כבר בכיתה א'. מלבד זאת, מבנה השיעור וסגנון הפעילויות בעזרתן מלמדים את הילדים את רכישת השפה, דומה בכלל בתי הספר בזרמים השונים. גם החומרים מהם עשויים כלי הכתיבה, קלמרים וחומרי אמנות המשמשים את התלמידים בבית הספר דומים.

בגישת החינוך האנתרופוסופי, כפי שתארתי בפרק הראשון, ישנו דגש על לימוד הקריאה מתוך הכתיבה, כלומר אין מלמדים את הילד לקרוא, אלא הוא לומד לקרוא בעצמו כחלק מלימוד הכתיבה בכיתה. מהמחקר שביצעתי ניתן להבין כי בבית הספר הדתי "מעיינות" דוגלים בעקרון החינוכי הזה וכך פועלים בשיעורי השפה. ב"מעיינות רבי חייא" גם מלמדים את הילדים אותיות דרך סיפורים וציורים אך גם משתמשים

בשיטת דקלומים ושינון על ידי לוח האותיות הנמצא בכיתה, ולכן מעודדים את הקריאה במידה ניכרת יותר בחינוך התורני.

לימוד המקרא

בנושא לימוד המקרא בכיתה א', בבית הספר החילוני "אדם" אין התייחסות ישירה וסדירה ללימוד מקרא. מכיתה ב' מתחילים לחשוף את הילדים בהדרגתיות, תחילה לסיפורי חכמים ובכיתה ג' לסיפורי התורה. חגיגת ספר תורה נעשית בכיתה ג' כאשר הילדים מתחילים ללמוד את סיפורי התורה בחומש. הילדים בכיתה א' נחשפים לסיפורים מהמקורות רק בהקשר לחגים. לעומת זאת בבתי הספר הדתיים והתורניים קיים לימוד קבוע של סיפורי המקרא כבר מכיתה א', החל מלימוד פרשת השבוע באופן סיפורי ומותאם לילדים, דקלום בעל פה של פסוקים וקריאה משותפת מן החומש המתקיימים בבית הספר הדתי "מעיינות" וכלה בתלמוד תורה לבנים בבתי הספר התורניים "מעיינות רבי חייא". החיבור המתקיים בין התרבות היהודית לגישת ולדורף בבתי הספר הדתיים בלימוד המקרא בא לידי ביטוי בהעשרת הלימוד התורני, על ידי שימוש במלאכות המלוות את הלימוד, ציור סיפורי המקרא, רקמה וסריגה של חפצים ופסוקים ועוד. לעומת ההשקפה בגישת ולדורף ללימודי תורה החל מכיתה ג' כפי שמבצעים בבית הספר "אדם", בבתי הספר הדתיים, בהתאם להשקפה היהודית ולאורח החיים של הילדים בבית, מתחילים את הלימוד מכיתה א' ואף מהגן.

לימוד חגי ישראל

בהתייחסות לחגי ישראל כל בית ספר עושה התאמות מסויימות. כאמור, לפי ההשקפה האנתרופוסופית יש לחבר את הילדים לתרבות בה הם חיים ולכן באירופה, לפי שטיינר, מלמדים את הילדים על החגים בנצרות אך בישראל הילדים לומדים להכיר את חגי ישראל. כל בית ספר מדגיש ערכים שונים בהתאם לחברה אליה הוא משתייך. בבית הספר החילוני "אדם" המורים בוחרים חגים נבחרים להתייחס אליהם בכיתה א' ומספרים סיפור בהקשר המסמל בעיניהם את מהות החג, שירים ודקלומים ולפעמים קצת על מנהגים או מצוות החג. בבתי הספר הדתיים מלמדים בצורה נרחבת יותר על החגים, המנהגים והמצוות הנלוות אליהם. מקיימים טקסים משותפים ופעילויות כיתתיות לחיזוק הערכים היהודיים.

סיכום

לסיכום, כל חברה מאמינה בערכים מסויימים אותם הורים ומחנכים מעוניינים להנחיל לילדים הצעירים. חינוך ולדורף אמנם נוסד באירופה לפי ההשקפה החברתית נוצרית אך הוא מכיל תכנים ורעיונות גדולים אוניברסאליים היכולים להתאים לכל אדם. לפיכך מחנכים בזרמים חברתיים ותרבותיים שונים החליטו לבצע בחירות והתאמות על מנת לאמץ את השיטות ודרכי הלימוד האנתרופוסופיים בשילוב עם השקפתם האישית חברתית. בתי ספר, בארץ ובעולם, ביצעו את ההתאמות אותן ראו לנכון על מנת לטפח ילדים בריאים פיסית, נפשית ורוחנית, ילדים משכילים בעלי חדות למידה וסקרנות. כל קבוצה על פי אורח חייה, השקפותיה הרוחניות והדתיות במטרה ליצור את החיבור הראוי ביותר בעיניה.

ניתן לראות כי ככל שחברה מאמינה ביותר ערכים דתיים ותרבותיים יחודיים המפרידים אותה מתרבות המערב, היא מבצעת יותר התאמות בחינוך בבית הספר. כך למשל בבית הספר החילוני "אדם", ההתאמות מתקיימות בהקשר ללימוד חגי ישראל ולא החגים לפי הנצרות באירופה. בבית הספר הדתי "מעיינות" גם קיים דגש על לימוד חגים אך בנוסף ישנן התאמות בלימוד המקרא שמתחיל בכיתה א' ולא בכיתה ג' לפי הגישה בחינוך ולדורף, מלבד זאת דרכי הלימוד והיצירתיות בבניית שיעורים נערכים בהתאם לדרכי העבודה בחינוך האנתרופוסופי. ולבסוף בחינוך התורני "מעיינות רבי חייא" התאמות רבות מתבצעות בהתאם להשקפה היהודית, החל בדגש על לימוד החגים וחיבור הילדים להלכות ולמצוות היהודיות, לימודי תלמוד, מקרא ודקלום פסוקים בטעמי המקרא עבור הבנים וכלה בעידוד קריאה, לימוד אותיות וכתובה מגיל חמש וכמובן הפרדה בין בנים לבנות בבית הספר.

בעבודה זו גיליתי כי התאמות שונות מתבצעות בחברות השונות. מידת החיבור בין ההשקפה היהודית לחינוך ולדורף משתנה עם אופי החברה, ערכיה והמטרות השונות בחינוך הילדים כחלק מהתרבות היהודית.

ובנימה אישית, אחת הטענות הרווחות כלפי הגישה האנתרופוסופית היא אדיקותה הנוקשה. מעניין שדווקא בנקודה זו מתגלה גמישות לא מעטה בהתאמות שמסגרות חינוכיות יוצרות ברוחה. מנקודת המבט של, זו מעלה גדולה.

בבליוגרפיה

- בר אשר, מ' (2011-12). מקריאה לכתיבה. **מים מדליו**, (22-23), 11-23.
- גולדשמידט, ג' (2014). *עולמה של הילדות*. הרדוף.
- גולדשמידט, ג' (2016). *עקרונות ויעדים של תכנית הלימודים בחינוך ולדורף*. הרדוף.
- ספראי, ע' (2013). החינוך לאמנות במערכת החינוך הממלכתי דתי. **דור לדור**, 286-264.
- רוזנברג מ' י', (2014-15). עצות אחדות להוראת תורה בגיל הרך. **מים מדליו**, (25-26), 377-401.
- שוורץ, י' (2014-15). גישות בהוראת תנ"ך בחינוך הממלכתי דתי. **מים מדליו**, (25-26), 3-25.
- שטיינר, ר' (1983). *ממלכת הילדות*. מיקרוקוסמוס.
- שטיינר, ר' (1987). *חינוך הילד לאור מדע הרוח מהדורה שלישית*, אנתרופוסופיה. מיכאל.
- שטיינר, ר' (1998). *יסודות ההוראה והחינוך בבית ספר ולדורף*. תלתן.
- שטיינר, ר' (2007). *הלכה ומעשה בחינוך ולדורף*. תלתן.
- Barnes, H. (1991) *Learning that grows with the learner: An introduction to Waldorf education*. Educational leadership vol.49, p.52-54
- Easton, F. (1997). *Educating the whole child 'head, heart and hands': Learning from the Waldorf experience*. Theory into Practice, 36, 87-95.
- Oppenheimer, T. (1999). *Schooling the imagination*. The Atlantic vol.284, p.71
- Stemann, K. (2017). On the back of the turtle. Culture and Waldorf education.
- [/http://www.davar1.co.il/49059](http://www.davar1.co.il/49059) - כתבה מעיינות רבי חייא
- http://web-action.co.il/images/bereshit_prospect.pdf - מעיינות רבי חייא
- [/http://rabbi-chiyah.org.il](http://rabbi-chiyah.org.il) - מעיינות רבי חייא
- [-/https://www.maayanot.org.il](https://www.maayanot.org.il) - בית חינוך "מעיינות" בנטור
- [-http://www.waldorf-harduf.org/school_waldorf.htm](http://www.waldorf-harduf.org/school_waldorf.htm) - בית ספר "הרדוף"
- [-http://www.adam.manhi.org.il/BRPortal/br/P100.jsp](http://www.adam.manhi.org.il/BRPortal/br/P100.jsp) - בית ספר "אדם"